

Obiectul de studiu al psihopedagogiei speciale – delimitări conceptuale

“Psihopedagogia specială este o știință de sinteză, care utilizează informațiile complexe furnizate de medicină (pediatrie, neurologie infantilă, oftalmologie, audiologie, ortopedie, igienă, etc.), psihologie (cu toate ramurile ei), pedagogie, sociologie, științe juridice, în studierea dinamică a personalității tuturor formelor de handicap prin deficiență și inadaptare ...”. (C-tin Păunescu, I. Mușu, 1997)

Scopul *psihopedagogiei speciale* este elucidarea cauzelor și a formelor de manifestare a anomaliilor prezente în dezvoltarea persoanelor (considerate cu nevoi speciale), stimularea proceselor compensatorii și fundamentarea intervenției educativ-terapeutice.

Psihopedagogia specială ar fi, după unii autori, denumirea “îmblânzită” a vechiului termen de “defectologie”.

- Termenul *defectologie* provine din
- ❖ latinescul *defectus* = lipsă, defect, deficiența și
- ❖ grecescul *logos* = știință, teorie

Defectologia este o disciplină în sistemul științelor pedagogice, care se ocupă de legitățile dezvoltării persoanelor deficiente, în cadrul teoriei și practicii instruirii, educării și integrării sociale, respectiv al readaptării sociale și personale a deficienților.” (Walter Roth, 1979)

Simplificând la maxim definiția psihopedagogiei speciale și plecând de la etimologia sintagmei *psihopedagogie specială*, dar și a caracterului aplicativ, rezultă că: psihopedagogia specială este știința cunoașterii dezvoltării psihice (psihologie specială) pentru a se realiza educația terapeutică (pedagogie specială) adaptată prezenței și manifestării unei forme de dizabilitate.

- psihopedagogia deficiențelor de intelect
- psihopedagogia deficiențelor de auz
- psihopedagogia deficiențelor de văz
- psihopedagogia deficiențelor fizic și psihoneuromotori
- logopedia
- psihopedagogia persoanelor cu tulburări psihice
- psihopedagogia persoanelor cu tulburări socio-afective și de comportament
- psihopedagogia elevilor cu tulburări de învățare (datorate sau nu deficiențelor)
- psihopedagogia diversităților etnice, culturale și lingvistice
- psihopedagogia celor cu abilități, talente și a creativilor (supradotați)

Noțiunea de *handicap*

1. maladia sau traumatismul inițial, existente încă de la naștere sau dobândite;

2. deficiența: pierderea sau alterarea unei structuri sau funcții (leziune anatomică, tulburare psihologică rezultând în urma unei maladii, accident în evoluția normală, dar și a unor carențe psihoafective (pierderea părinților sau neglijența pedagogică).

Deficiențe frecvente: auditive, vizuale, de limbaj, intelectuale, etc.

3. incapacitatea: reducerea parțială sau totală a posibilității de a realiza o activitate (motrică sau cognitivă) sau un comportament.

Exemple: incapacitate de comunicare, de igienă personală, de locomoție, etc.

- Incapacitatea depinde, dar nu obligatoriu, și nu de o manieră univocă, de deficiență. Atât deficiențele, cât și incapacitățile, pot fi vizibile sau invizibile, temporare sau permanente, progresive sau regresive.

4. handicap: dezavantaj social, rezultat în urma unei deficiențe sau incapacități care limitează sau împiedică îndeplinirea de către individ a unui rol așteptat de mediu.

- Categoriile posibile: handicapuri de independență fizică, orientare, autonomie economică, integrarea socială, etc.

„*Handicapul* este o funcție a raporturilor persoanelor deficiente cu mediul lor. El survine atunci când aceste persoane întâlnesc obstacole culturale, materiale, sociale, care le împiedică să accedă la diversele sisteme ale societății, disponibile pentru ceilalți cetățeni. Astfel, handicapul rezultă din pierderea sau limitarea posibilităților de participare pe picior de egalitate, cu ceilalți indivizi, la viața comunității“(Ph. Wood, 1982).

Noi concepte și schimbări de sensuri ale unor noțiuni și sintagme din sfera psihopedagogiei speciale

În literatura de specialitate există termeni specifici pentru persoanele care se abat de la normalitate (ca semnificație generală), privind întreaga dezvoltare psihofizică a persoanei, unele aspecte rămânând în urmă (fizic, senzorial, mintal).

- *normal*– adaptare echilibrată la mediu și raportare la grup de aceeași vârstă și mediu cultural
- *anormal* – abateri peste standard, insuficiențe retard în dezvoltare, abateri comportamentale, afecțiuni fizice;
- *Deficiență* - absența, pierderea sau alterarea unei structuri ori a unei funcții (anatomice, fiziologice sau psihice) a individului, rezultând în urma unei maladii, unui accident sau a unei perturbări, care îi împiedică participarea normală la activitate în societate.

- *Incapacitate* - limitări funcționale cauzate de disfuncționalități (deficiențe) fizice, intelectuale sau senzoriale, de condiții de sănătate ori de mediu și care reduc posibilitatea individului de a realiza o activitate (motrică sau cognitivă) ori un comportament.
- *Handicap*- dezavantaj social rezultat în urma unei deficiențe sau incapacități și care limitează ori împiedică îndeplinirea de către individ a unui rol așteptat de societate.
- *Dizabilitate* - rezultatul sau efectul unor relații complexe dintre starea de sănătate a individului, factorii personali și factorii externi care reprezintă circumstanțele de viață ale acestui individ.
- *Afectare* - o pierdere sau o anormalitate a structurii corpului ori a unei funcții fiziologice (inclusiv funcțiile mintale). Prin noțiunea de anormalitate înțelegem aici variațiile semnificative de la norma stabilită statistic (adică o deviație de la media populației stabilită conform normelor standard măsurate) și ea trebuie utilizată exclusiv în acest sens.
- *Funcționare* - termen generic pentru funcțiile organismului, structurile corpului, activități și participare. Ele denotă aspectele pozitive ale interacțiunii dintre individ (care are o problemă de sănătate) și factorii contextuali în care se regăsește (factori de mediu și personali).
- *Activitate* - executarea unei sarcini sau acțiuni de către un individ. Ea reprezintă funcționarea la nivel individual.
- *Participare* - implicarea unei persoane într-o situație de viață. Ea reprezintă funcționarea la nivelul societății.
- *Cerințe educative speciale (CES)* - necesități educaționale suplimentare, complementare obiectivelor generale ale educației adaptate particularităților individuale și celor caracteristice unei anumite deficiențe sau tulburări/dificultăți de învățare, precum și o asistență complexă (medicală, socială, educațională etc.).
- *Educație specială* - formă adaptată de pregătire școlară și asistență complexă (medicală, educațională, socială, culturală) destinată persoanelor care nu reușesc să atingă temporar sau pe toată durata școlarizării nivelurile instructiv-educative corespunzătoare vârstei, cerute de învățământul obișnuit. Educația școlară a copiilor cu cerințe educative speciale trebuie să corespundă nevoilor de dezvoltare a copiilor, prin evaluarea adecvată a potențialului de învățare/dezvoltare și prin asigurarea reabilitării / recuperării și compensării deficiențelor ori tulburărilor, dificultăților de învățare.
- *Integrare școlară* - proces de adaptare a copilului la cerințele școlii pe care o urmează, de stabilire a unor raporturi afective pozitive cu membrii grupului școlar (clasă) și de desfășurare cu succes a prestațiilor școlare. Asimilarea de către copil a statusului de elev este rezultatul unor modificări interne în echilibrul dintre anumite dominante de personalitate cu consecințe în planul acțiunii sale.

- *Adaptare curriculară* - corelarea conținuturilor componentelor curriculumului național cu posibilitățile elevului cu cerințe educative speciale, din perspectiva finalităților procesului de adaptare și de integrare școlară și socială a acestuia. Aceasta se realizează de către cadrele didactice de sprijin/itinerante împreună cu cadrul didactic de la clasă prin eliminare, substituie sau adăugare de conținuturi în concordanță cu obiectivele și finalitățile propuse prin planul de intervenție personalizat.
- *Incluziune* - procesul de pregătire a unităților de învățământ pentru a cuprinde în procesul de educație toți membrii comunității, indiferent de caracteristicile, dezavantajele sau dificultățile acestora.
- *Educație incluzivă* - proces permanent de îmbunătățire a instituției școlare, având ca scop exploatarea resurselor existente, mai ales a resurselor umane, pentru a susține participarea la procesul de învățământ a tuturor persoanelor din cadrul unei comunități.
- *Școală incluzivă* - unitate de învățământ în care se asigură o educație pentru toți copiii și reprezintă mijlocul cel mai eficient de combatere a atitudinilor de discriminare. Copiii din aceste unități de învățământ beneficiază de toate drepturile și serviciile sociale și educaționale conform principiului "resursa urmează copilul".

Așa cum se observă, se dorește ca termenii de: invalid, irecuperabil, needucabil, inapt / incapabil de muncă să nu mai fie folosiți în caracterizarea persoanelor cu dizabilități, deoarece ei nu reprezintă realitatea și anulează șansele de dezvoltare a personalității persoanelor etichetate astfel.

Educația integrată

Caracteristici:

Educația integrată presupune că relațiile dintre indivizi să se bazeze pe o recunoaștere a integrității lor, a valorilor și drepturilor comune pe care le posedă.

Educația integrată este tot o formă de educație specială care se desfășoară în alte condiții decât cele existente în școlile speciale. În schimb, educația integrată încearcă să înlăture percepția asupra școlilor speciale ca unități școlare segregționiste.

Obiectivele educației integrate

- a educa acei copii cu cerințe speciale în școli obișnuite alături de ceilalți copii normali; a asigura servicii de specialitate (recuperare, terapie educațională, consiliere școlară, asistență medicală și socială) în școală respectivă;
- a acorda sprijin personalului didactic, managerilor școlii în procesul de proiectare și aplicare a programelor de integrare; a permite accesul efectiv al copiilor cu cerințe speciale la programul și resursele școlii obișnuite (săli de clasă, cabinete, laboratoare, bibliotecă, terenuri de sport etc.);

- a încuraja relațiile de prietenie și comunicarea între toți copiii din clasă/școală;
- a educa și ajuta toți copiii pentru înțelegerea și acceptarea diferențelor dintre ei;
- a ține cont de problemele și opiniile părinților, încurajându-i să se implice în viața școlii;
- a asigura programe de sprijin individualizate pentru copiii cu cerințe speciale;
- a accepta schimbări radicale în organizarea și dezvoltarea activităților instructiv-educative din școală.
- Ideea integrării copiilor cu dizabilități în școala publică a apărut ca o reacție necesară și firească a societății la obligația acesteia de a asigura normalizarea și reformarea condițiilor de educație pentru persoanele cu cerințe educative speciale.
- Integrarea înseamnă că relațiile dintre indivizi sunt bazate pe o recunoaștere a integrității lor, a valorilor și drepturilor comune pe care le posedă. Când lipsește recunoașterea acestor valori, se instaurează alienarea și segregarea între grupurile sociale. Altfel spus, integrarea se referă la relația stabilită între individ și societate și se poate analiza având în vedere mai multe niveluri, de la simplu la complex.

În ceea ce privește forme ale integrării copiilor cu CES, existente în școală românească, acestea se bazează pe următoarele modele:

- **Modelul cooperării școlii obișnuite cu școală specială** - în acest caz, școală obișnuită coordonează procesul integrării și stabilește un parteneriat activ între cadrele didactice din cele două școli care vor experimenta și susține un nou mod de desfășurare a activităților didactice, pregătind împreună conținutul activităților școlare, adaptând materialele și mijloacele de învățare folosite în timpul orelor și oferind un cadru confortabil tuturor elevilor din clasă. Acest model are avantajul că permite valorificarea resurselor și experiențelor deja existente în cele două tipuri de școli, fără a necesita cheltuieli suplimentare.
- **Modelul bazat pe organizarea unei clase speciale în școală obișnuită**- acest model presupune integrarea copiilor deficienți în școli de masă unde să între în relație cu elevii normali, facilitându-se, cu sprijinul cadrelor didactice și specialiștilor din școală, o mai bună intercunoaștere și relaționare între cele două categorii de copii. Modelul este criticat de unii specialiști care nu consideră o integrare reală constituirea unei clase speciale într-o școală obișnuită, practică demonstrând dificultatea aplicării unui program de integrare după acest model; discrepanța dintre clasele obișnuite și clasa specială se accentuează, timpul efectiv în care elevii normali și cei cu cerințe speciale relaționează direct este destul de redus (în cele mai multe cazuri acest timp se reduce la durata pauzelor dintre activitățile școlare), iar în condițiile unui colectiv școlar de acest tip se constituie cu ușurință grupuri de elevi între care apar conflicte sau atitudini ce pot accentua discriminarea față de elevii deficienți din clasa specială (adică efectul opus integrării).

- **Modelul bazat pe amenajarea în școală obișnuită a unui spațiu sau a unei săli de instruire și resurse pentru copiii deficienți, integrați individual în clase obișnuite din școală respectivă** - în acest caz, profesorul care se ocupă cu elevii deficienți este și profesorul de sprijin care desfășoară activități cu acești copii, atât în spațiul special amenajat în școală, cât și la orele de clasă, atunci când condițiile solicită/permit acest lucru, colaborând direct cu educatorii din clasele unde sunt integrați copiii.
- **Modelul itinerant**- acest model favorizează integrarea într-o școală de masă a unui număr mic de copii cu cerințe speciale, domiciliați la mică distanță de școală (se evita astfel dezavantajul deplasărilor pe distanțe mari ale copilului) și sprijiniți de un profesor itinerant (specializat în muncă la domiciliul copiilor cu un anumit tip de deficiență); ei pot astfel participa la activitățile școlii respective.
- **Modelul comun** - este relativ asemănător cu modelul precedent, cu deosebirea că în acest caz profesorul itinerant este responsabil de toți copiii cu deficiențe dintr-un anumit areal și oferă servicii de sprijinire a copilului și familiei, ajută părinții la alcătuirea programelor de învățare, urmărește evoluția școlară a copilului, colaborează cu profesorii școlii obișnuite în care este integrat copilul și intervine atunci când apar probleme de învățare sau de adaptare a copiilor la anumite cerințe școlare.

Profesorul din școală integrativă va avea o serie de obiective de perfecționare și autoperfecționare profesională, cum ar fi :

- Să fie capabil să remarce punctele forte și interesele fiecărui copil și să le utilizeze pentru motivarea interioară în procesul de educație.
- Să știe să stabilească obiective ambițioase dar diferențiate, adecvate elevului respectiv, ceea ce impune evaluare diferențiată.
- Să formuleze așteptări adecvate pentru FIECARE elev, oricare ar fi capacitățile acestuia. Această abilitate a cadrului didactic permite tuturor elevilor să devină membri ai clasei și ai școlii.
- Să știe să utilizeze un stil de predare bazat mai mult pe activități decât pe intervenția de la catedră.
- Să știe să ofere zilnic condiții pentru că fiecare elev să aibă un succes
- Procesul de integrare a copiilor în dificultate presupune din partea profesioniștilor antrenați nu doar interes, cunoștințe și competențe – ci și o capacitate reală de a lucra în echipă. O echipă constituită atât în cadrul școlii, dar și o echipă la nivel interinstituțional, care să-i includă pe toți profesioniștii care răspund de copil: educator sau asistent maternal, asistent social, profesor diriginte, director de școală și alții.
- Pentru fiecare copil aflat în sistemul de protecție este necesară elaborarea și aplicarea unui proiect personalizat de îngrijire, educare, recuperare, (re)integrare familială și socială.

- O parte importantă a proiectul personalizat este cea referitoare la proiectul de integrare în școală și comunitate. Pentru orice copil în dificultate care urmează o formă de învățământ preșcolar sau școlar acest proiect se realizează în parteneriat cu grădiniță/școală din comunitate. Managerul de caz va antrena în elaborarea și aplicarea acestui document scris pe directorul școlii și pe educatoarea, învățătorul sau profesorul diriginte care răspunde de educația copilului respectiv.

Profesorul itinerant/ de sprijin reprezintă cadrul didactic cu studii superioare în domeniul psihopedagogic care desfășoară activități de învățare, stimulare, compensare și recuperare cu persoanele cu cerințe educaționale speciale integrate în unitățile de învățământ de masă, în colaborare cu toți factorii implicați (educatori, învățători, diriginți, profesori, logopezi, consilieri, medici etc).

Sarcinile de bază ale profesorului de sprijin sunt:

- participarea în timpul orelor de predare-învățare la activitățile pe care le desfășoară în clasă educatorul/învățătorul/profesorul (în calitate de observator, consultant, coparticipant);
- participarea în afara orelor de predare-învățare la activități individuale/de grup mic cu elevii cu cerințe incluse în programul de sprijin, în săli multifuncționale/centre de resurse puse la dispoziție de unitatea de învățământ integratoare;
- participarea la activitățile extrașcolare (în calitate de observator, consultant, coparticipant);
- realizarea și punerea în aplicare a planului de intervenție personalizat și a planului de servicii individualizat;

realizarea adaptării curriculare în parteneriat cu educatorul/ învățătorul/ profesorul de la clasă;

- realizarea de materiale didactice, instrumente de lucru și de evaluare individualizate, în funcție de dificultățile de învățare ale copiilor/elevilor;
- evaluarea rezultatelor aplicării programelor curriculare adoptate;
- evaluarea periodică vizând dezvoltarea elevilor și reproiectarea planului de intervenție personalizat;
- consilierea părinților/tutorilor copiilor/elevilor care beneficiază de serviciile de sprijin;
- realizarea unei integrații eficiente în colectivul clasei/școlii a elevului cu cerințe, prin colaborare cu profesorii unității de învățământ în care este înscris acesta;
- susținerea punctelor tari/pozitive ale elevului cu cerințe sau aflat în dificultate;
- orientarea către serviciul de evaluare din cadrul CJRAE/CMBRAE a tuturor acelor copii/elevi care au dificultăți de învățare și nu beneficiază de servicii educaționale de sprijin.